

การศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ
กรณีศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

A study of Cultural Wisdom in the Rice-Growing of Khamu Ethnic Group:

A Case Study of Bon Khao Kaengriang Village, Thakradan Subdistrict,

Si Sawat District, Kanchanaburi Province

อรพรรณ ศรีทอง^{1*} (Orapan Sritong),

ดร.เฉลิมพล ศรีทอง² (Chaloempon Sritong, Ph.D.)

(Received: March 17, 2020; Revised: May 25, 2020; Accepted: June 1, 2020)

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ กรณีศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของชาวขมุ บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี และเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวขมุ บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี งานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นการซักถามเจาะลึกรายบุคคล รวมทั้งได้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบลูกบอลหิมะ (Snowball Sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 14 คน ซึ่งเป็นชาวขมุที่ปลูกข้าวไร่ ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน นักวิชาการ และปราชญ์ชุมชนชาวขมุ ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านบนเขาแก่งเรียง ที่สามารถบอกเล่าถึงประเพณีการปลูกข้าวและรูปแบบพิธีกรรม ความเชื่อของชาวขมุที่ถือว่าเป็นประเพณีที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวขมุเป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านในพื้นที่ที่ศึกษาสามารถให้ข้อมูลที่ต้องการศึกษาได้ รวมทั้งใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมในงานวิจัยดังกล่าว

ผลการวิจัยพบว่า การปลูกข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง จะเริ่มปลูกข้าวภายหลังพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ โดยยึดการพยากรณ์ของพระโคที่ได้พยากรณ์ไว้เป็นหลักในการปลูกข้าวในแต่ละปี ซึ่งในปี 2562 ผลการเสียดายปรากฏว่า “พระโคได้กินข้าวพยากรณ์ว่า ธัญญาหาร ผลาหารจะบริบูรณ์ดี พระโคกินน้ำและหญ้า พยากรณ์ว่า น้ำท่าจะบริบูรณ์พอสมควร ธัญญาหาร ผลาหาร ภักษาหาร มังสาหาร จะอุดมสมบูรณ์ดี และในการเสียดายผ้านุ่งเสียดาย พระยาแรกนาหีบเสียดายได้ผ้าห้าคืบ พยากรณ์ว่า น้ำสำหรับปีนี้จะมีปริมาณพอดี ข้าวกล้าในนาจะได้ผลบริบูรณ์ และผลาหาร มังสาหาร จะอุดมสมบูรณ์ดี” สำหรับระยะเวลาในการปลูกข้าว

¹ นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

(Cultural Officer, The office of Art and Cultural, Kanchanaburi Rajabhat University)

² อาจารย์ประจำหลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตกาญจนบุรี

(Lecturer in Business Administration Program, Kanchanaburi Campus Mahidol University)

*Corresponding Author. E-mail: pooh_oui@hotmail.com

จนถึงเกี่ยวข้าวจะใช้เวลาประมาณ 5 - 6 เดือน หรือที่ชาวขมุบอกว่า “ปลูกวันแม่ เก็บวันพ่อ” ในปีนี้ชาวขมุได้กำหนดเริ่มการหยอดข้าวในเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม 2562 และเริ่มเกี่ยวข้าวในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม 2562 สำหรับขั้นตอนการปลูกข้าวของชาวขมุจะดำเนินการ 4 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย 1) หยอดข้าวไร่ (จะมอนเฮื้อะ) 2) รับท้องข้าว 3) พาดข้าว (ปุ้เงาะ) และ 4) การเปิดยุงข้าว (เปิดจะโื้อะ) การปลูกข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ปัจจุบันการปลูกข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียงมีครัวเรือนที่ปลูกข้าวน้อยลงเนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดและมีแนวคิดในการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้มีการลดขั้นตอนและประเพณีบางอย่างลง สำหรับแนวทางการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวขมุ บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี จากการลงพื้นที่พบว่า โรงเรียนบ้านบนเขาแก่งเรียงมีแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีการปลูกข้าวของชาวขมุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงวิธีการปลูกข้าวของชาวขมุ เพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและมองเห็นถึงความสำคัญของการปลูกข้าวมากขึ้น รวมทั้งมีการเผยแพร่ความรู้การปลูกข้าวและดำเนินชีวิตของชาวขมุให้แก่เยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้ในหมู่บ้าน โดยมีคุณปราณี บุญทอง ประธานชมรมบ้านบนเขาแก่งเรียง เป็นผู้ดูแลและถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนผู้สนใจ

คำสำคัญ : ข้าว/ วัฒนธรรม/ ขมุ/ ประเพณี

Abstract

The conducted study of Cultural wisdom in the rice-growing of Khamu ethnic group: a case study of Bon Khao Kaengriang Village, Thakradan Subdistrict, Si Sawat District, Kanchanaburi Province aimed to 1) studying the rice-growing culture of Khamu people and 2) create conservation, succession guidelines in cultural inheritance of rice-growing. This qualitative study adopted an in-depth interview for individual participants in data collection. Based on the purposes of the study, a sample was selected by using Snowball Sampling gaining 14 key informants including Khamu rice-farmers, elderly people, academics, and local scholars. The key informants resided in Bon Khao Kaengriang Village and could provide data on the rice-growing traditions, worships, and beliefs significantly influencing the living lifestyles of Khamu people. Additionally, the data collection was used the observation and focus group.

The research findings showed that the rice-growing generally started after the Royal Ploughing Ceremony by strictly seize the forecast sacred bulls each year. In 2019, the forecast mentioned that “The royal bulls eat rice meaning to abundant rice and fruits, and drink water and eat grass meaning to abundant water sources, rice, fruits, food, and meat”. Besides, the Ploughing Lord picked up the cloth length 125 centimeters meaning to sufficient water, abundant rice sprouts, fruits, and meat." The duration of rice-growing up to rice-harvesting normally took

5-6 months; Khamu people wisely called "Growing on Mother's Day and Harvesting on Father's Day". In 2019, Khamu people had started growing some rice during June - July, then harvested during November - December. There were 4 main steps as follows: 1) rice-growing (Chamon Hoe), 2) rice-producing, 3) rice-threshing (Pu Ngo), and 4) opening rice barn (Peot Cha-o). Normally, the rice-growing of Khamu people in Bon Khao Kaengriang Village, Thakradan Subdistrict, Si Sawat District, Kanchanaburi Province was only for household consumption, and currently, the rice-growing of Khamu people has fewer households who grow some rice because there are no descendants and they change their living lifestyles. This was probably caused by the lack of cultural inheritance and conceptual changes in the living lifestyles. By this limitation, some steps and traditions had been reduced for more convenience.

By taking the conservative and heritable guidelines of the rice-growing using the field surveys revealed that Ban Bon Khao Kaengriang School had the educational curriculum in conservative guideline in rice-growing culture. The curriculum emphasized on the importance and understanding of rice-growing methods, and the living lifestyles of Khamu people. Moreover, the knowledge of rice-growing, living lifestyles, and traditions had been disseminated to the young generations by Prani Bunthong, the head of Bon Khao Kaengriang Village Club.

Keywords: Rice/ Culture/ Khamu/ Tradition

บทนำ

ขมุเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนไทย - ลาว รวมทั้งกระจายอยู่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยและตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและทางตอนใต้ของจีน (นิพัทธ์เวช สืบแสง, 2539: ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2546: บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2551) ขมุเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับการเกษตรทำไร่ ทำสวน นิยมตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณเนินสูงริมน้ำ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2551)

ชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่เรียงมีอาชีพหลักคือการทำเกษตรกร เช่น การปลูกข้าว ปลูกมัน ไร่สำหรับกินภายในครัวเรือน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วสันต์ สรรพสุข. (2559). ที่ได้กล่าวว่า ขมุเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการทำการเกษตร ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ทำสวน ให้ความสำคัญของเวลาในการดูแลไร่สวนตลอดทั้งปี การปลูกข้าวของชาวขมุเป็นการปลูกที่เพิ่มขึ้นตามฤดูกาล ปัญหาใหญ่ของการทำนาคือปัญหาเรื่องน้ำฝน เนื่องด้วยการทำนาในอดีตเป็นน่าน้ำฝน จำเป็นต้องพึ่งพิงกับธรรมชาติดินฟ้าอากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและมนุษย์ไม่สามารถจะควบคุมได้ ดังนั้นการอาศัยอำนาจลึกลับไสยศาสตร์เรียกผีสงเทวดา ให้มาช่วยปัดเป่าขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ และวิธีการที่ทำกัน ก็คือพยายามเอาอกเอาใจด้วยการเลี้ยงดูเอาใจ โดยเซ่นไหว้ภูตผีหรืออำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ก็เพื่อความสมบูรณ์และมีผลผลิตตามฤดูกาล ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับขบวนการนั้นจะมองเห็นวิธีการแก้ไข ปัญหาของชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเผชิญกับปัญหาเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องความอยู่รอดของ

ชาวบ้านนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชนกรณีสืบศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกข้าว และร่วมกันหาแนวทางการอนุรักษ์ สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของชาวชุมชน บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวชุมชน บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีการศึกษา

งานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นการซักถามเจาะลึกรายบุคคล รวมทั้งได้ใช้รูปแบบการวิจัยสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ Snowball Sampling เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) รวมทั้งใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมในงานวิจัยดังกล่าว

งานวิจัยเล่มนี้ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยกำหนดประเด็นคำถามเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการศึกษางานวิจัยซึ่งคำถามที่ใช้มีลักษณะปลายเปิด สำหรับประเด็นคำถามที่ตั้งขึ้นมีดังนี้

1. รูปแบบพิธีกรรมการปลูกข้าว
2. สายพันธุ์ข้าวที่ชาวชุมชนใช้ในการปลูก
3. ความแตกต่างในการปลูกข้าวตั้งแต่อดีตกับปัจจุบัน
4. ประเพณี และความเชื่อที่ยังคงสืบทอด
5. จำนวนประชากรชาวชุมชนที่ปลูกข้าว
6. วัตถุประสงค์ในการปลูกข้าว สำหรับบริโภค/จำหน่าย
7. แนวทางการสืบทอดการปลูกข้าวของชาวชุมชน

งานวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาวินิจฉัยในพื้นที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีชาวชุมชนอาศัยอยู่หลายครอบครัว สาเหตุที่เลือกเพราะชาวชุมชนพื้นที่ดังกล่าวเพราะจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสำรวจพื้นที่พบว่า ยังมีการสืบทอดการปลูกข้าวและรักษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมไว้อยู่ รวมทั้งมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อ ภูมิปัญญา ฯลฯ ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ผู้วิจัยเลือกแหล่งข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวชุมชนบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 14 คน โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้เฒ่าผู้แก่ และปราชญ์ชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ที่สามารถบอกเล่าการปลูกข้าว ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อในชุมชนได้อย่างครบถ้วน งานวิจัยดังกล่าวเริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2562 ถึง 13 มีนาคม พ.ศ. 2563

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้สร้างขึ้นซึ่งมีเนื้อหาที่ครอบคลุมกับความต้องการในการศึกษา รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่จากสถานที่จริงมาทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ด้วยการนำข้อมูลทุกส่วนที่ได้โดยวิธีการจดบันทึก บันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์ เอกสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนำมาร่วมกันวิเคราะห์ผลเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการศึกษา

ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ กรณีศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยได้มีการลงพื้นที่ เพื่อเก็บข้อมูลงานวิจัยดังกล่าว เป็นจำนวน 5 ครั้ง ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

ครั้งที่ 1 เป็นการลงพื้นที่เพื่อแนะนำตัวแก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านบนเขาแก่งเรียง ซึ่งในการลงพื้นที่ครั้งนี้ได้ไปในวันที่มีการประชุมหมู่บ้านประจำเดือน ซึ่งการประชุมดังกล่าวได้มีผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน ครูอาจารย์จากโรงเรียนบนเขาแก่งเรียง หน่วยงานราชการ และชาวบ้านในพื้นที่เข้าร่วมประชุมด้วย โดยการเข้าร่วมประชุมดังกล่าวผู้วิจัยได้มีการพูดแนะนำตัวแก่ผู้เข้าร่วมประชุมและได้พูดถึงวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานวิจัยให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมได้รับทราบ

ครั้งที่ 2 เป็นการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจากชาวขมุในพื้นที่ตามแบบสอบถาม ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น และกำหนดวันในการลงพื้นที่ครั้งต่อไปในการเก็บข้อมูลการปลูกข้าวของชาวขมุ รวมทั้งสอบถามข้อมูลทั่วไปของชาวขมุเพื่อใช้ประกอบการทำงานวิจัยดังกล่าว จากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่า ช่วงเวลาในการปลูกข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง จะปลูกข้าวหลังพิธีแรกนาขวัญ ระยะเวลาในการปลูกจนถึงเก็บเกี่ยวข้าวประมาณ 5 - 6 เดือน “ปลูกวันแม่ เก็บวันพ่อ” การปลูกข้าวแบบโบราณจะใช้วิธีหว่านป่า จุดหญ้าไถแปร และตีดินปรับพื้นที่โดยพื้นที่ที่จะปลูกข้าวต้องมีความสะอาดมากที่สุดก่อนการหยอดข้าวโดยคนในหมู่บ้านช่วยกันลงแรง ปัจจุบันใช้รถไถในการปรับหน้าดินเพื่อความสะดวกและรวดเร็ว ส่วนการหยอดข้าวจะต้องเป็นวันศุกร์เท่านั้น (วันต้องห้ามในการทำกิจกรรมคือวันพระชาวขมุจะไม่ปลูกข้าวและตัดข้าวในยุ่งออกข้าวในวันพระ เพราะถือเป็นวันหยุดพักผ่อน) และคนแรกในการหยอดต้องเป็นคนที่เกิดปีมะเส็ง หรือปีขานเท่านั้น คนที่เกิดปีระกาหยอดข้าวคนแรกไม่ได้เพราะไถกินข้าวจะสิ้นเปลือง ก่อนการปลูกข้าวจะมีการเลือกพื้นที่ปลูกข้าว โดยจะมีการเสี่ยงทายด้วยการผูกเชือกไว้ที่ตอก พอคลีออกมาจะเป็นห่วง บริเวณปลายห่วงจะมีคำทำนายคือ มียุ่งข้าว มีบ้าน ตามเรื่องที่จะใช้การเสี่ยงทายติดอยู่ รวมทั้งมีการเสี่ยงทายในเรื่องของฝนตกไม่ตกด้วย ในอดีตการสื่อสารไม่ชัดเจนชาวบ้านจะนำตะกวดมาใช้ในการเสี่ยงทาย โดยจะสังเกตสีที่หางของตะกวด ถ้าหางมีสีแดงจะทำนายว่าเดือนนี้จะแล้งมากยังไม่สามารถปลูกข้าวได้

ข้าวในการปลูกจะเป็นข้าวเจ้าและข้าวเหนียว พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกประกอบด้วย

ข้าวต้นสูง มีลักษณะต้นจะแข็งแรง มีรวงมีน้ำหนัก ต้นแข็ง ข้าวเหนียว เก็บเกี่ยวง่าย

ข้าวใบลาย จะมีลักษณะเตี้ยกว่าข้าวต้นสูง เวลาฟาดเมล็ดข้าวจะหลุดง่ายกว่าข้าวต้นสูง

ข้าวต้นขาว ลักษณะข้าวจะนุ่มคล้ายข้าวหอมมะลิ

ข้าวต้นมะเขือ เม็ดจะมีลักษณะป้อม ๆ เล็ก ๆ กลม ๆ (คล้ายข้าวญี่ปุ่น)

รสชาติของข้าวในอดีตจะมีรสที่หวาน นุ่ม หอมอร่อยกว่าปัจจุบัน เพราะไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลง แต่ปัจจุบันมีการนำสารเคมีมาใช้ในการปลูกข้าวทำให้ข้าวที่ปลูกมีรสชาติที่ขม แข็ง ไม่อร่อยเท่าข้าวในอดีต ข้าวที่ปลูกจะใช้เพื่อการบริโภคเท่านั้น ดังนั้นในการปลูกข้าวแต่ละครั้งจะปลูกตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว ชาวชุมชนข้าวเจ้าเป็นหลัก ส่วนข้าวเหนียวจะนำมากินในงานพิธีต่าง ๆ

ครั้งที่ 3 เป็นการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลการหยอดข้าวไร่ ภาษาชุมชนเรียกว่า “จะมอนเฮื้ออะ” ซึ่งในปีที่กำหนดขึ้นในเดือนมิถุนายน ช่วงทำพิธีหยอดจะมีการเตรียมของที่ใช้พิธีให้ครบประกอบด้วยดอกไม้ (หงอนไก่ ดาวเรือง) รูปเทียน (เพื่อใช้บอกเจ้าที่เจ้าทางว่าจะทำการปลูกข้าวขอให้ข้าวที่ปลูกงอกงามอุดมสมบูรณ์) นอกจากนี้จะมีไม้ข่าแมงมุมที่มีไม้สำหรับเสียบดินได้แล้วจะต้องมีกระบอกน้ำโดยนำมาบากปากกระบอกและเหลากันกระบอกให้แหลมสามารถปักดินได้ (ชาวชุมชนเชื่อว่าเป็นการข่มขู่ทวดาให้ฝนตก ถ้าฝนไม่ตกจะเอาไม้เสียบกัน) หลังจากที่ได้เจ้าของไร้วางพิธีเสร็จ ผู้ชายคนแรก (จะต้องเป็นคนที่เกิดปีชวด ปีมะเส็ง รวมทั้งการพาดข้าวก็จะต้องให้คนที่เกิดปีดังกล่าวทำพิธีด้วย สำหรับปีที่ต้องห้ามในการทำพิธีคือ ปีวอก ปีระกา) จะใช้ไม้กระแทก ๆ ดิน และผู้หญิงหรือคนแก่ก็จะเดินตามเพื่อหยอด ชาวบ้านจะช่วยกันมาลงแรงช่วยกันหยอดข้าว หลังจากหยอดเสร็จแล้วจะใช้กิ่งไม้ลากดินกลบหลุมทีเดียว ช่วงหลังถ้าบ้านไหนมีรถไถก็ใช้รถไถชักล่อง คือเมื่อหยอดเสร็จก็จะตะดินกลบหลุม ในการหยอดข้าวนอกจากจะหยอดเมล็ดข้าวแล้วชาวชุมชนยังหยอดเมล็ดพันธุ์พืชอื่นลงไปด้วย ปลูกพร้อมกันไปทีเดียว เช่น แดงข้าว เมล็ดแดง แดงเปรี้ยว (สำหรับทำน้ำพริก) งาหอม (สำหรับทำขนมทองหยี) หลังจากเสร็จขั้นตอนหยอดทุกคนที่หยอดเสร็จก็ต้องมาล้างมือใส่กระบอกที่เตรียมไว้ จากนั้นจะทุบกระบอกให้แตกเพื่อเป็นเคล็ดให้ข้าวที่ปลูกแตกงอกงาม เมื่อเสร็จพิธีกรรมทุกคนที่มาร่วมจะไปกินข้าวที่เจ้าของไร้วางจัดเลี้ยง เจ้าของไร้วางจะต้องนำข้าวปากหม้อ อาหาร น้ำ สุรา ไหว้เจ้าที่และสิ่งที่ตนเคารพก่อน

ครั้งที่ 4 เป็นการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลการรับท้องข้าว ซึ่งระหว่างที่หยอดและทำการกลบเรียบร้อยก่อนถึงการเก็บเกี่ยวจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวจะมีพิธีกรรมในช่วงรับท้องข้าว คือเมื่อข้าวเริ่มตั้งท้อง ชาวชุมชนจะทำพิธีขึ้นในวันศุกร์ (ชาวชุมชนเชื่อว่าวันในรอบสัปดาห์วันศุกร์เป็นวันที่เหมาะแก่การจัดงานมากที่สุด) ขั้นตอนการรับท้องข้าวคือจะมีการสร้างหอโดยใช้ไม้สี่เสาสร้างขึ้นคล้ายศาลเพียงตา โดยใช้ไม้ลวกนำมาทำและจะนำไม้ไผ่มาสานเป็นลักษณะสามเหลี่ยมคล้ายโครงหลังคาบ้าน รวมทั้งมีการสานปลาตะเพียนด้วย สำหรับของที่ใส่ไว้ในหอจะเป็นพวกผลไม้ ขนมที่มีถั่ว งา ส้มตำ ยาแดง อ้อย คนทำพิธีจะต้องแต่งกายที่สวยงามนุ่งห่มผ้าไหมที่มีสีสดใส ใส่เครื่องประดับให้สวยงาม ช่วงเวลาที่จะทำพิธีคือช่วงเที่ยง-บ่าย (ชาวชุมชนเชื่อว่าเป็นช่วงที่แม่โพสพหิวเพราะกำลังท้อง) และจะต้องมีของหอมประกอบในพิธีดังกล่าวด้วย ระหว่างทำพิธีจะมีการพูดและเรียกแต่สิ่งที่ดีแก่แม่โพสพ “ต้นละหม้อ ตอละเกวียน” พอพูดเสร็จก็จะมีการพรมน้ำมนต์เพื่อไม่ให้มีหนอนขึ้นมากินข้าว

ครั้งที่ 5 เป็นการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลการเกี่ยวข้าวซึ่งจะทำขึ้นในวันศุกร์ ก่อนเกี่ยวข้าวจะต้องมีการจัดเตรียมอุปกรณ์สำหรับการประกอบพิธี คือ ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวกำแรกที่เกี่ยวข้องจะเป็นกำแรกที่นำมาพาดเพื่อแบกเข้ายุ้งโดยเอาผูกกับตะ โดยจะมีไข่ต้ม ถั่ว มันท้ม หมาก พลุ เอามาใส่ในใบตองห่อเหมือนขวัญข้าว และนำมาผูกไว้ใต้ตะ ตัวตะก็จะมีดอกหงอนไก่และผ้าไหมสีนำมาผูกตะ คือจะต้องมีการประดับตะให้สวยงาม คนทำพิธีที่เกี่ยวข้องจะเป็นผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่เพราะแม่โพสพไม่ชอบผู้ชาย การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวชุมชนจะใช้ระยะเวลาที่กว่าไร้วางพาด โดยจะมีอุปกรณ์ในการเกี่ยวข้าวคือจะใช้แหวกที่มีด้ามจับและใช้ตะกล้าโงสำหรับเก็บข้าว เมื่อได้ข้าวมาแล้วก็ใช้การตำและผัดข้าวโดยใช้กระโถนในการผัด (กระโถนเป็นภาชนะสานคล้ายกระด้ง แต่กันลึกลงกว่ากระด้ง

มีหลายขนาด แต่ชนิดที่หาชั้นเพื่อไม่ให้ น้ำรั่วออก สำหรับหมักซีใต้หรือยาเส้นนั้น มีขนาดใหญ่กว่ากระดังมาก มักเรียกว่า กระโลมอญ หรือ กระดังมอญ) ทุกบ้านจะมีอุปกรณ์ในการตำและผัดข้าวทุกบ้าน โดยอุปกรณ์ทุกชนิดจะทำขึ้นเองจากวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น หลังจากการเกี่ยวข้าวแล้วขั้นตอนต่อไปคือการฟาดข้าว (ปูเงาะ) ในอดีตชาวขมุจะฟาดข้าวในวันศุกร์ ในช่วงที่ข้าวเริ่มตั้งท้องทุกครอบครัวจะจักตอกเพื่อสานลำแพนขนาดใหญ่บางผืนยาว 4 วา แล้วจะขอยืมกันใช้ในกลุ่มที่เอาแรง วิธีการจะเริ่มตั้งแต่วันพฤหัสบดี โดยต้องเตรียมลานฟาดข้าว ดายให้เตียน เก็บข้าวเก่าออกจากยุ้ง กวาดยุ้งข้าวให้สะอาด เตรียมอาหารสำหรับผู้มาร่วมงาน สำหรับวันศุกร์ ในอดีตการฟาดข้าวชาวบ้านจะช่วยกันจักตอกสานเป็นลำแพนยาวประมาณ 4 วา จำนวน 2 - 3 ผืน เพื่อใช้สำหรับการฟาดข้าว จากนั้นทุกคนจะช่วยกันหอบข้าวมาจนเต็มตะแตะหรือข้าวหมดไร่ ปัจจุบันประเพณีการฟาดข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ได้ถูกยกเลิกไปแล้วสาเหตุเนื่องจากขาดแรงงานคนฟาดข้าว รวมทั้งคนที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุทำให้ไม่มีแรงงานในการฟาดข้าว จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้การฟาดข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ถูกยกเลิกไป หลังจากเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้วชาวขมุจะนำข้าวเก็บไว้ในยุ้งข้าวซึ่งสร้างจากไม้้งด้วยหลังคาสังกะสียกพื้นสูง โดยข้าวที่เกี่ยวข้องได้จะเก็บไว้ในถุงกระสอบมัดปากถุงด้วยเชือกอย่างแน่นหนาและจัดวางตามปีที่ได้เก็บเกี่ยวเพื่อแยกข้าวเก่าข้าวใหม่ออกจากกันอย่างชัดเจน

จากนั้นช่วงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ (ในปีนี้ตรงกับวันอังคารที่ 11 กุมภาพันธ์ 2563) จะมีการทำพิธีเปิดยุ้งข้าว ภาษาขมุเรียกว่า “เปิดจะโอะ” โดยอุปกรณ์ ในการเปิดยุ้งข้าวประกอบด้วย ข้าวปากหม้อ มันเผา เผือกเผา กุ้งปลา การทำพิธีเปิดยุ้งข้าวต้องนำข้าวใหม่ไปถวายพระ และบิดามารดาก่อน และก่อนการเอาข้าวเข้ายุ้งจะต้องทำความสะอาดยุ้งข้าวให้เรียบร้อย จะต้องนำข้าวเก่าออกจากยุ้งข้าวให้หมดหรือเก็บไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของยุ้งข้าว เวลาเข้าไปในลานข้าวจะต้องถอดรองเท้าเพราะเดี๋ยวเศษดินเศษหญ้าจะติดเข้าไปในลานข้าว ชาวขมุมีความเชื่อว่าเวลาดักข้าวจะใช้กระดองเต่า (เพราะเต่าเดินช้าทำให้ดักได้เยอะ) เวลาดักห้ามดักเสียงดังและเวลาเทใส่กระสอบห้ามตีกันปี่ เพราะกลัวขวัญข้าวตกใจและเป็นการไม่แสดงความเคารพต่อแม่โพสพ ดังนั้นจึงต้องทำด้วยความระมัดระวังด้วยความตั้งใจ

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลดังกล่าวพบว่า การปลูกข้าวของชาวขมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันการปลูกข้าวยังมีอยู่ในชุมชนแต่ก็ลดน้อยลงจากในอดีต และนับวันจะมีผู้สืบทอดการปลูกข้าวน้อยลงด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อขั้นตอนและการสูญหายของประเพณีบางอย่างไป ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการปลูกข้าวของชาวขมุมีดังนี้

1. ขาดผู้สืบทอดวิชาความรู้และการประกอบพิธีกรรม เพราะการสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้ประกอบพิธีกรรมจะต้องมีการตีหม้อข้าวก่อนทำพิธีแต่ผู้ที่สืบทอดประเพณีซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงกลัวที่จะต้องตีหม้อทำให้ขาดผู้ที่สืบทอดพิธีกรรมดังกล่าว และส่งผลให้วิชาความรู้สูญหายไป

2. คนวัยทำงานส่วนใหญ่ออกไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้านจึงเหลือแต่ผู้สูงอายุและเด็กอยู่เฝ้าบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่สามารถทำกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานที่หนักได้

3. การเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศมีผลต่อการปลูกข้าว เนื่องจากการปลูกข้าวของชาวขมุแต่เดิมจะยึดการทำนายจากคำพยากรณ์ในพิธีแรกนาขวัญของไทย ปัจจุบันมีการยึดตามกรมอุตุนิยมวิทยาในการรายงานสถานการณ์ฝนในแต่ละช่วงฤดูกาล (ชาวขมุจะใช้น้ำฝนจากธรรมชาติในการปลูกข้าว) ในบางปีเกิดภัยแล้งฝนไม่ตก

ตามฤดูกาลชาวขมก็จะไม่สามารถปลูกข้าวได้ และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติดังกล่าวส่งผลให้พันธุ์ข้าวสูญพันธุ์ไปด้วย

4. ปริมาณข้าวที่ได้ไม่คุ้มกับค่าแรงที่ต้องลงทุนไปจึงทำให้มีการปลูกข้าวน้อยลง แต่ก็ยังมีบางบ้านที่ปลูกข้าวเพราะที่บ้านมีรถไถสำหรับปลูกข้าวและเสียดายพันธุ์ข้าว โดยจะมีการปลูกทั้งข้าวไร่และข้าวนา

จากการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ปัจจัยที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้ประเพณีการปลูกข้าวบางอย่างถูกยกเลิกและจางหายไปด้วยเช่นกัน โดยในปีนี้ประเพณีการพาดข้าวของชาวขมที่บ้านบนเขาแก่งเรียงได้ถูกยกเลิกไป สาเหตุเนื่องจากขาดแรงงานสำหรับพาดข้าว รวมทั้งคนที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุทำให้ไม่มีแรงในการพาด จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ประเพณีการพาดข้าวของชาวขม บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ถูกยกเลิกไปด้วย

สำหรับผลการดำเนินงานวิจัยการศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ขม กรณีศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี จากการลงพื้นที่ดำเนินงานวิจัยดังกล่าวสามารถตอบประเด็นตามวัตถุประสงค์ได้ว่า

1. การปลูกข้าวของชาวขมที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่ายังมีการปลูกข้าวไว้สำหรับกินในครัวเรือน แต่มีการปลูกที่น้อยลงจากในอดีต และนับวันจะมีผู้สืบทอดการปลูกข้าวน้อยลงด้วย เนื่องจากคนวัยทำงานส่วนใหญ่นิยมออกไปหารายได้นอกหมู่บ้าน จึงเหลือเพียงเด็กและผู้สูงอายุที่อยู่บ้าน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อและเกิดการสูญหายของประเพณีการปลูกข้าวบางอย่างไป

2. โรงเรียนบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรีมีแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีการปลูกข้าวของชาวขม โดยการบรรจุความรู้ในการปลูกข้าวและความสำคัญของการปลูกข้าวของชาวขมไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยให้นักเรียน ได้เรียนรู้ถึงวิธีการปลูกข้าวของชาวขม เพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและมองเห็นถึงความสำคัญของการปลูกข้าวมากขึ้น รวมทั้งมีการเผยแพร่ความรู้การปลูกข้าวและการดำเนินชีวิตของชาวขมให้แก่เยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้ในหมู่บ้าน โดยมีคุณปราณี บุญทอง ประธานชมรมบ้านบนเขาแก่งเรียง เป็นผู้ดูแลและถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนผู้สนใจดังกล่าว

อภิปรายผล

ชาวขมในพื้นที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เน้นการดำรงชีพอย่างพอเพียงโดยมีอาชีพหลักคือการทำเกษตรกร ปลูกข้าวและผักต่าง ๆ และเลี้ยงสัตว์ไว้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น และยังคงยึดถือรูปแบบพิธีกรรมตามความเชื่อในการปลูกข้าว ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2541) ได้กล่าวถึงอาชีพและการทำมาหากินของชาวขม ในสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ขม ระบุว่าชาวขมทำการเกษตรเป็นหลักแต่เป็นการเกษตรแบบยังชีพเท่านั้น คือปลูกพืชส่วนใหญ่เพื่อการบริโภค เช่น ปลูกข้าว เผือก มัน และเครื่องปรุงรสอาหารต่าง ๆ ได้แก่ พริก ตะไคร้ ข่า สะระแหน่ หอม กระเทียม เป็นต้น ส่วนพืชและไม้ยืนต้นมีเล็กน้อย ได้แก่ ข้าวโพด ถั่ว กัลย ขนุน มะขาม มะม่วง ฯลฯ ซึ่งชาวขมปลูกไว้กินถ้ายังเหลืออยู่บ้างก็นำมาแบ่งปันให้ญาติพี่น้อง มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด และฝ้ายเพื่อขาย และเท่าที่ได้พบปรากฏว่าผลของการผลิตข้าวซึ่งเป็นพืชที่ชาวขมใช้แรงงานในการปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวมากที่สุดในแต่ละปีมักไม่เพียงพอแก่การบริโภคตลอดปีและมีบางครอบครัวที่เก็บเกี่ยวผลผลิตได้น้อย

กว่าจำนวนพันธุ์ข้าวที่ปลูกไปมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้การเกษตรของชาวมุเป็นเพียงการเกษตรแบบยังชีพเท่านั้นซึ่งได้แก่ ลักษณะของพืชที่ประกอบการเกษตรเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้มาเป็นเวลานาน ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ลดลง คุณภาพของดินจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผลผลิตต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวมุไม่ได้มีการโยกย้ายถิ่นฐานเหมือนอย่างเผ่าอื่น แต่ใช้เฉพาะพื้นที่เดิมทำไร่หมุนเวียนการปลูกข้าวของชาวมุโดยมากทำแบบไร่เลื่อนลอยและไร่หมุนเวียนและมีส่วนน้อยที่มีนาปลูกข้าว นอกจากนี้ก็ปลูกพริก ฝ้าย และข้าวโพดซึ่งปลูกเพื่อบริโภคเองและเลี้ยงสัตว์ สำหรับการเกี่ยวข้าวนั้นแต่เดิมมุใช้การ “รูดข้าว” ด้วยมือ ไม่ใช่เกี่ยวเกี่ยวเนื่องจากเกรงว่าขวัญของข้าวจะหนีหายไป แต่ชาวมุปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้เกี่ยวเกี่ยวข้าว แต่ในการนวดข้าว ชาวมุจะใช้การย่ำข้าวแทนการฟาด (นวด) เพราะเกรงว่าขวัญของข้าวจะหนีไป ช่วงระยะเวลา ทั้ง 4 ช่วง จะเป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวมุซึ่งอยู่ในวัยแรงงานทุกคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายและมีสุขภาพปกติ จะต้องเข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นประจำทุกวัน หรือเกือบจะทุกวันที่มีชั่วโมงที่มีพิธีกรรมของชุมชน หรือพิธีกรรมของครัวเรือน

การปลูกข้าวของชาวมุในปัจจุบันยังมีความเชื่อในเรื่องคำพยากรณ์ โดยก่อนการปลูกข้าวในแต่ละปีชาวมุจะยึดคำพยากรณ์ในงานพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญในการปลูกข้าว เพื่อเป็นแนวทางในการปลูกข้าว ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ศิริพรรณ สุทธินนท์ (2561) ที่ได้กล่าวถึงการพิธีกรรมปลูกข้าว ไว้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในรูปแบบการทำนาของชาวพุทธพบว่า ชาวบ้านยังให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในรูปแบบของการทำนา ชาวนา เชื่อว่าหากปฏิบัติพิธีกรรมนั้นแล้วจะส่งผลให้การทำนาได้รับผลดี ผันตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในท้องนา อุดมสมบูรณ์พิธีกรรมของการทำนาส่วนมากได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ พิธีกรรมที่ยังปฏิบัติกันอยู่บ้างในปัจจุบัน ได้แก่ พิธีขอฝน พิธีแรกไถนา พิธีแรกดำนา พิธีแรกเกี่ยวข้าว ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเหล่านี้เป็นอย่างมาก ซึ่งถือเป็นการบอกกล่าวเจ้าที่การบูชาแม่โพสพ เพื่อต้องการให้ข้าวได้ผลผลิตที่ดี โดยเฉพาะพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นรัฐพิธีที่กษัตริย์เป็นผู้ประกอบพิธีจนถึงปัจจุบันนี้หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนในการดูแลด้านการเกษตร

สรุป

สถานการณ์การปลูกข้าวของชาวมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันจำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าวของชาวมุที่บ้านบนเขาแก่งเรียง มีครัวเรือนที่ปลูกข้าวน้อยลง โดยมีปัจจัยหลายอย่างที่ส่งผลต่อการลดลงของการปลูกข้าวคือ คนรุ่นใหม่นิยมออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวมากขึ้นทำให้ไม่มีผู้สืบทอดการปลูกข้าว สำหรับคนสูงอายุก็ไม่มีแรงในการปลูกข้าวรวมทั้งสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะการปลูกข้าวของชาวมุยังมีการยึดถือกับความเชื่อตามคำพยากรณ์ของพระโคที่ได้พยากรณ์ไว้เป็นหลักในการปลูกข้าวในแต่ละปี ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบต่อ การปลูกข้าวของชาวมุ ทั้งนี้ยังส่งผลต่อการลดขั้นตอนการปลูกข้าวลง โดยในปีนี้ประเพณีการฟาดข้าวได้ถูกยกเลิกไปแล้ว สาเหตุเนื่องจากคนที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุทำให้ไม่มีแรงในการฟาดจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้การฟาดข้าวถูกยกเลิกไปด้วย

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวมุ บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี จากการลงพื้นที่พบว่า โรงเรียนบ้านบนเขาแก่งเรียง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีการปลูกข้าวของชาวมุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงวิธีการปลูกข้าวของชาวมุ เพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและมองเห็นถึงความสำคัญของการปลูกข้าวมากขึ้น รวมทั้งมีการเผยแพร่ความรู้การปลูกข้าวและดำเนินชีวิตของชาวมุให้แก่เยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้ในหมู่บ้าน

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์ สืบทอดประเพณีการปลูกข้าวของชาวมุ บ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ควรมีหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริม อนุรักษ์ และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวมุในพื้นที่ โดยนำประเพณีวัฒนธรรมของชาวมุมาจัดแสดงในงานของชุมชน หรือในงานพิธีที่เกี่ยวกับการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของจังหวัดกาญจนบุรี เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีไม่ให้เกิดการสูญหาย และเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ประเพณีวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของชาวมุให้แก่เยาวชนและผู้สนใจทั่วไปได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น

2. สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้เยาวชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน โดยจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมมุในหมู่บ้านเพื่อเป็นศูนย์รวมในการเผยแพร่ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมุให้แก่เยาวชนและผู้สนใจเข้ามาศึกษาหาความรู้

3. ดำเนินการวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับภาษาชาวมุ เพราะชาวมุมีเพียงภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน ซึ่งในปัจจุบันคนที่พูดภาษาชาวมุได้จะเป็นผู้สูงอายุในหมู่บ้าน คนรุ่นใหม่ฟังเข้าใจแต่ไม่กล้าพูดด้วยเหตุดังกล่าวอาจส่งผลให้ภาษาชาวมุสูญหายไปจากชุมชนได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางและประเด็นการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาประเพณีวัฒนธรรมของชาวมุในพื้นที่ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ดังนี้

1. หน่วยงานภาครัฐควรมีการส่งเสริม อนุรักษ์ และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาวมุในพื้นที่เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

2. สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้เยาวชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน

3. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาประเด็นเกี่ยวกับภาษาชาวมุ เพราะชาวมุมีภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน ศึกษาแนวทางดังกล่าวจะเป็นการรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวมุต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2555). การลำดับรอบวันของชาวขมุ. กรุงเทพฯ : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2555). ชาวเขาเผ่าขมุ. กรุงเทพฯ : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- นฤมล ศิริพันธ์. (2554). คำเรียกชื่อและทัศนคติที่มีต่อชื่อของผู้พูดภาษาไทย กะเหรี่ยง โปว์ มอญ และขมุในอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิพัทธ์เวช สืบแสง. (2539). การอพยพแรงงานชาวเขาเผ่าขมุ สถานการณ์และผลกระทบต่อชุมชน. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา.
- นิพัทธ์เวช สืบแสง. (2539). สังคมและวัฒนธรรมชาวขมุกับการพัฒนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา.
- ประกอบ มีโคตรกอง. (2558). การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดอนันต์ สนพะเนาว์ ศาสตรา เหล่าอรรคและบุญช่วย พาณิชย์กุล. (2560). วัฒนธรรมข้าว : การสืบสานภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนอีสานใต้. วารสารสันติศึกษา. 5 (ฉบับพิเศษ), 292-303.
- มณฑล คงแถวทอง. (2538). กาญจนบุรีศึกษา ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงในกาญจนบุรี. กาญจนบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี.
- วสันต์ สรรพสุข. (2559). “ขยัน ซื่อสัตย์ อุตุน” : การช่วงชิงอัตลักษณ์ขมุเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมของนักเรียนชาติพันธุ์ขมุในโรงเรียนชายแดนไทย-ลาว. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษา วิชาเอกพหุวัฒนธรรมศึกษา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรัทธา ลาภวัฒนา. (2546). คนมอญบนลุ่มน้ำภาคกลาง. กรุงเทพฯ : วันชนะ.
- ศิริพรรณ สุทธิพันธ์. (2561) วัฒนธรรมข้าว : กระบวนการผลิตและการบริโภคตามวิถีพุทธ. หลักสูตรพุทธศาสนา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด แม่ฮ่องสอน. (2554). ขมุ KHAMU. แม่ฮ่องสอน : ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ ชาวเขาจังหวัด แม่ฮ่องสอน.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2544). ข้าวในคติชนของคนไทย-ไท. ข้าวในศิลปะและวัฒนธรรม. เอกสารเผยแพร่ลำดับที่ 1 ของมูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2533) วิธีป้องกันและรักษาโรคแบบพื้นบ้านชาวขมุและชนทนาสาธารณสุข การแพทย์ไทย-ขมุ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2545). แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2547) ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ : ทรัพยากรล้ำค่าหรือปัญหาที่แก้ไม่ตก. วารสารภาษาและวัฒนธรรม ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน) 15-23.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2541). สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ ขมุ. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดานอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. ข้อมูลสภาพทั่วไป. เว็บไซต์ : <http://thakadan.go.th/public/texteditor/data/index/menu/498> สืบค้นวันที่ 22 ตุลาคม 2562.

อภิชาติ ภัทรธรรม. (2554). **ขมุ**. ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วารสารการจัดการป่าไม้ 5(9) : 73-78.

อมรัตน์ เลี่ยมตระกูลพานิช. (2550). **พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน : พืชอาหารชาวขมุ อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี**. สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 (บ้านโป่ง) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

References

- Apichart Pattaratuma, A. (2011). **Khamu**. Journal of Forest Management 5(9): 73-78
- Department of Social Development and Welfare. (2012). **Khmu hill tribe**. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security.
- Department of Social Development and Welfare. (2012). **The cycle of Khmu people**. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security.
- General condition information. (2019). Retrieved October 22, 2019, from: <http://thakadan.go.th/public/texteditor/data/index/menu/498>.
- Hilltribe Development and Welfare Center in Mae Hong Son Province. (2002). **KHAMU**. Mae Hong Son.
- Kongthavthong, M. (1995). **Kanchanaburi Study Thai people of Karen descent in Kanchanaburi**. Kanchanaburi: Art and Culture Center Kanchanaburi Rajabhat Institute.
- Laphwathn, S. (2003). **Mon people on the Central Basin**. Bangkok: Waj chna.
- Liamtrakoolpanich, A. (2007). **Ethnobotany: Edible Plants for Khamu Amphoe Srisawat, Changwat Kanchanaburi**. Office of Conservation Area 3 (Ban Pong) National Park Department Wildlife and plant species.
- Loanca, P., Panitkul, B. (2017). **Rice Culture: Inheritance of Local Wisdom in Beliefs and Rites of Southern Isan Communities**. Journal of MCU Peace Studies Special Issue (292-303).
- Prakob Meekotkong, P. (2015). **Rice Culture Changing of Farmers in Northeast of Thailand**. Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Premssirat, S. (1990). **Prevention and treatment of primary disease, Khmu people and public health conversation Thai - Khmu medicine**. Bangkok: Institute for Language and Culture for Rural Development. Mahidol University.
- Premssirat, S. (1998). **Encyclopedia of Khmu ethnic groups**. Bangkok: sahadhammika.
- Premssirat, S. (2004, January - June). **The diversity in language and ethnicity: an unsolved problem or a valuable resource**. Journal of Language and Culture, Year 23, Issue 1.

- Premisrat, S. (2020). *Ethnolinguistic Maps of Thailand*. Bangkok: Office of the National Culture Commission.
- Sapphasuk, W. (2016). "Kayan, Suesad, Aodton" Khmer Identity Contention for Creating Social Space of Khmer Students in Thailand - Laos Border School. Doctor of Philosophy Thesis Department of Education Major in Multicultural Education. Chiang Mai University.
- Siriphan, N. (2011). *Color terms and attitude toward color of Thai, Pwo Karen, Mon and Khmu in amphoe Si Sawat Kanchanaburi province*. Color terms and attitude toward color of Thai, Pwo Karen, Mon and Khmu in amphoe Si Sawat Kanchanaburi province.
- Subsamg, N. (1996). *Khmu society and culture and development*. Chiang Mai: Tribal Research Institute.
- Subsamg, N. (1996). *The migration of Khmu hill tribe workers Situation and impact on the community*. Chiang Mai: Tribal Research Institute.
- Sujachaya, S. (2001). *Rice in Thai folklore – Thai*. Document number 1 of the Thai Rice Foundation.
- Sutthinon, S. (2018). *Rice Culture: The Production and Consumption Process According to Buddhism*. Doctor of Philosophy Program in Buddhist Studies Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมการปลูกข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ กรณีศึกษาบ้านบนเขาแก่งเรียง ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ครั้งนี้สำเร็จไปด้วยดีโดยได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่าน ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรีในฐานะผู้ให้การสนับสนุนทุนวิจัย โดยงบประมาณดังกล่าวเป็นงบประมาณเงินรายได้ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖2 เพื่อเป็นทุนอุดหนุนการวิจัยแก่บุคลากรสายสนับสนุน ขอขอบคุณคณะกรรมการสนับสนุนและติดตามการวิจัย ที่พิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย และอนุมัติงบประมาณ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พ่อน เปรมพันธ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ที่ได้ให้โอกาสในการทำงานวิจัยและให้ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัย

ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.เฉลิมพล ศรีทอง อาจารย์มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตกาญจนบุรี ในการร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูลงานวิจัย

ขอขอบคุณ คุณปราณี บุญทอง ประธานชมรมบ้านบนเขาแก่งเรียง ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกข้าวและประเพณี พิธีกรรมของชาวขมุ รวมทั้งเป็นผู้ประสานชาวขมุในหมู่บ้านในการให้ข้อมูลงานวิจัยดังกล่าว

ขอขอบคุณ คุณสรยุทธดี แต่งจันทรา ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ที่ให้ความอนุเคราะห์ประสานการเข้าพบหน่วยงานราชการและชาวบ้านในพื้นที่เพื่อเป็นการแนะนำตัวแก่ชาวบ้านให้เป็นที่รู้จักเพื่อจะได้มีความเข้าใจที่ตรงกันในการดำเนินงานวิจัยดังกล่าว

ขอขอบคุณ คุณยายเอก คุณยายเขียว คุณยายสาคร ชาวขมุบ้านบน เขาแก่งเรียง ทุกคนที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับผู้วิจัย